

NEOBJELODANJENI RANOSREDNJOVJEKOVNI
LATINSKI NATPISI IZ TROGIRA

Godine 1891. započelo je objelodanjivanje i proučavanje ranosrednjovjekovnih latinskih natpisa nađenih u Trogiru.¹ Posljednji radovi u kojima su proučeni neki natpisi tiskani su nedavno.² U tom vremenu od skoro jednog stoljeća od četrnaest nađenih natpisa ostalo je u znanosti nepoznato osam.³

Podsjećajući na poznate natpise dajem ovdje svoja čitanja. Najprije je bio zapažen i proučavan nadvratnik crkve sv. Martina (od 17. stoljeća sv. Barbare):⁴

[IN] NOMINE D(OMI)NI EGO MAIUS PRIOR UNA CU(M) COGNATU MEO
PETRUS COGITAVIMUS P(RO) REMEDIU(M) AN(IME) N(OST)RE UNC ·
TE(M)PLU(M) · C(ON)-STRUERE

Oko godine 1894. nađen je u dvorištu kuće Slade kod crkve sv. Petra dio poklopca sarkofaga (u Arheološkom muzeju u Splitu):⁵

... O ... E MEI | ... ET VIII · S(AN)C(T)I PATRI |
... BUS Q(UI) IN CONST | ... [I]MPERATOREM UT |
... A AMPLIUS AD PO | ... ITU PATIATUR | ... [AT]QUE
LAICI ORATE PRO ME PAULUS

Godine 1930. Ljubo Karaman je objelodanio natpis na ulomku luka koji je tada bio u zbirci društva »Radovan« u Trogiru, a sada je izgubljen.⁶

... EGO PROCON[SUL] ...

¹ F. Radić, Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (Parathalassiji), *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, XIII/3, Zagreb 1891, srpanj, 81—83.

² *Mogućnosti*, XXVII/10—11, Split 1980, listopad—studenj (tiskano u veljači 1981): Z. Rapanić, Iz prošlosti srednjovjekovnoga Trogira, 997; T. Marasović, Značaj ranosrednjovjekovnog graditeljstva u Trogiru, 1006; M. Ivanišević, Trogir u povijesnim izvorima od 438. do 1097. godine, 969 (izvor 9), 970 (11), 972 (16 i 17), 991 (42); ispravci tiska dani u *Mogućnostima*, XXVIII/4, 1981, travanj, 443.

³ Pripremio sam za tisak ujednačenu obradu svih trogirskih natpisa, pa sam iz nje za ovo izdanje odvojio neobjelodanjene, nadajući se da će i cjelovito izdanje jednom biti tiskano (jer do sada cjelovite imaju samo Zadar i Split).

⁴ Iz potpune bibliografije navodim samo novu opsežniju obradu. Lj. Karaman, Povodom popravka crkve starohrvatske dobe Sv. Barbare jednom Sv. Martina u Trogiru, *Obzor*, LXXII/85 i 86, Zagreb 1931, subota 11. i ponedjeljak 13. travnja, 2—3.

⁵ Lj. Karaman, Spomenici u Dalmaciji u doba hrvatske narodne aīnastije i vīast Bizanta na istočnom Jadranu u to doba, *Šišićev Zbornik*, Zagreb 1929 (tiskano 1930), 181—187.

⁶ Lj. Karaman, o. c., 188.

U konzervatorskim radovima 1931. godine nađena je u crkvi sv. Martina kamena greda ugrađena u pod kao stepenica pred oltarom.⁷ Smatram da je greda bila pred samim oltarom u istoj crkvi, uzidana u bočne zidove apside. Na gredi je cjelovit natpis:

+ QUIQ(UE) · CUPITIS IAM NOSSE RESTAURATOR OPERIS · PETRUS
NUNCUPATUR EIUS UXOR DABRIČA · AD ONOREM TANTI PATRIS QUE
HIC CONSECRATI SUNT · PRIMI

Dok su bili vođeni konzervatorski radovi 1931. godine zapažen je ulomak natpisa uzidan u vijenac apside sv. Martina.⁸

... ARCAMA ...

U travnju 1981. dok su obavljani konzervatorski radovi na krovu stolne crkve nađen je ulomak zabata oltarne pregrade.⁹ Na njemu su sačuvani samo gornji dijelovi nekoliko slova:

... EPA ...

Neobjelodanjenih natpisa ima više, ali su manje značajni i svi su u ulomcima. Opravdanost njihovog proučavanja je ponajprije u spoznavanju svega što je do sada nađeno, a potom u bogaćenju predodžbe o obimu i vrijednosti ranosrednjovjekovnog umjetničkog izraza sadržanog u sačuvanim graditeljskim i kiparskim djelima.

1. DIO LUKA OLTARNE PREGRADE U MUZEJU GRADA TROGIRA

(tab. I, sl. 1, 2).

Podrijetlo nije sigurno, ali se s dosta vjerojatnosti može pomišljati na crkvu sv. Mihovila u predjelu Ivernić odnosno Lavdir u Malom polju. Nađen oko 1967. godine. Vapnenac,¹⁰ visina 21 cm, dužina natpisa (unutrašnjeg oboda luka) 103 cm, dužina vanjskog oboda luka 134 cm (kada se doda visina grede od 12 cm ukupno je dugačak 146 cm), širina 13 cm, visina natpisnog polja 8,5 cm, visina jednog slova 4,5 cm.

Luk je dio oltarne pregrade, njezinog dijela u kojem je prolaz, slavoluk. Malo je sačuvanih lukova oltarnih pregrada s natpisima. U Trogiru valja zapaziti četiri ulomka različitih oltarnih pregrada s prolazom u obliku luka usporednih oboda, ne luka kojem vanjski obod tvori zabat. Pretpostavljam da su takve oltarne pregrade bile u crkvama kružnih vrsta tlocrta, a takva je u Trogiru bila sv. Marija na južnoj strani gradskog trga. Njezinu obnovu u vrijeme cara Teodozija (715—717) svjedoči izvor kojeg, iako je još nesiguran, ne smijemo zaboraviti ili odbaciti.¹¹

Površina luka podijeljena je na dva polja. Na donjem je natpis sačuvan od početka. U širini toga početka luka sačuvana je rupa za učvršćenje kapitela, a u isječak na gornjem polju prislanjala se vodoravna greda pregrade isto-

⁷ I. Delalle, Trogir. Vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu, Split 1936, 57.

⁸ I. Delalle, Novi nalazi pri popravku bazilice Sv. Barbare u Trogiru, *Novosti*, XXV/67, Zagreb 1931, nedjelja 8. marta, 12 (potpisano: Antiquvvs).

⁹ J. Belamarić, Novootkriveni zabat predromaničke oltarne pregrade u Trogiru, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXXV, Split 1981, 157—162.

¹⁰ Svi ovdje opisani ulomci su od vapnenca.

¹¹ M. Ivanišević, o. c., 968—969 (izvor 8).

vrсно ukrašena.¹² Na gornjem polju je niz kuka. Dvoprute stabljike račvaju se na dnu, a zavoj je trostruk (rub kuka je oštećen, pa se to ne zapaža na svim zavojima). Kuke su do vrha luka nagnute nadesno, na vrhu tvore naglašeni spoj, a potom su nagnute nalijevo. Natpis prati donji rub luka ujednačenim slovima među kojima nema umetnutih ili spojenih. Kratice su samo *nomina sacra*. Sačuvan je ovaj dio natpisa:

+ DE DONIS D(E)I ET S(AN)C(T)I MICHAELI ARCHANGELI O ...

Riječi posvete: »Od darova Božjih i svetoga Mihovila arhandela...« iste su kao na natpisima u Zadru (1, 10),¹³ čak počinju znakom križa kao one zadarske, pa bi se iza njih moglo pretpostaviti ime darovatelja. Posljednje sigurno slovo u natpisu O ima u donjoj polovici uklesanu jednu ravnu crtu koja bi mogla biti dio slova I. Postojanje ovoga ureza moglo bi se tumačiti na ove načine: pogreška klesara koji je riječ počeo klešuci I ili neko drugo slovo s prvim uspravnim deblom umjesto O, pa je posao prekinuo na polovici debla i ispravio riječ; umetnuta slova OI, što bi bilo nemoguće jer takve riječi u latinskim natpisima nema, jedino bi sa IO moglo biti ime Iohannes; možda je to i jedan urez nastao poslije iz tko zna kakve namjere. Iza O vidi se jedno oštećeno uspravno deblo slova koje se ne može prepoznati, jer je upravo na tom mjestu luk odlomljen. Slova su uklesana plitkim urezima, ali imaju udubljene završetke. Od neobičnijih se zapaža A s kosom srednjom crticom kao na splitskim natpisima (22, 23, 27).¹⁴ G je također s neobičnom kosom crticom ispod slova kao na splitskima (25, 27 i Sv. Stjepan-veći).

Samo jedamput do sada¹⁵ izračunana je širina otvora oltarne pregrade pomoću sačuvanoga dijela luka. Istim postupkom (istoga crtača M. Sumića) izračunana je širina otvora trogirске pregrade: oko 85 cm.

O riječima posvete raspravio je Frane Bulić u kratkoj ali sadržajnoj napomeni 1912. godine.¹⁶ Sudeći po poredbenoj građi natpisa s ovakovom posvetom, bilo bi opravdano odrediti vrijeme ove oltarne pregrade u prvu polovinu 9. stoljeća.

2. ULOMAK LUKA OLTARNE PREGRADE U MUZEJU HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA

(tab. II, sl. 1, 2).

Nađen oko 1967. godine na gradilištu kuće Muštra, u predjelu Pantan, između ceste i mora. Vlasnik gradilišta nije potvrdio neke druge nalaze uz ulomak. Bio pohranjen u kući; 1971. godine kupio ga Muzej. Visina 19 cm, dužina natpisa

¹² Moguće je spajanje grede i luka tako da se samo greda učvršćuje na kapitel, a zatim greda na luk. Sudeći po fotografiji, takva je oltarna pregrada u crkvi sv. Lovre kod Šijane: B. Marušić, Istra u ranom srednjem vijeku, Pula 1960, 26, tab. XIII, 1 (Kulturno-povijesni spomenici Istre, III). Za sada ostajem pri iznesenom prijedlogu učvršćenja trogirске oltarne pregrade.

¹³ I. Petricoli, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra, Diadora, 2, Zadar 1960—1961 (tiskano 1962), 251—270. Brojevi u zagradi znače broj natpisa u tom radu.

¹⁴ Z. Rapanić, Ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Splita, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LXV—LXVII, Split 1963—1965 (tiskano 1971), 271—314. Pridodajem i dva tada nađena natpisa iz Sv. Stjepana objelodanjena u istom časopisu na tab. LXV. Brojevi u zagradi znače broj natpisa u Rapanićevom radu.

¹⁵ J., T. i M. Marasović, Crkva svete Trojice u Splitu, Split 1971, 8.

¹⁶ Osservazioni sulla formola »De donis Dei« nelle iscrizioni cristiane in Dalmazia, *Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata*, XXXV/1—12, Spalato 1912, Gennaio-Dicembre, 43—45.

67 cm, dužina unutrašnjeg oboda luka 45,5 cm, dužina vanjskog oboda luka 83 cm, širina 10 cm, visina natpisnog polja 5,5 cm, visina jednog slova 4 cm. Čitanje natpisa spomenuto u mom radu.¹⁷

Površina luka je podijeljena na četiri polja. Najdonje je samo skošeno prema unutra. Iznad njega je tropruta dvotračna pletenica izraženo reljefna i zaobljenih prutova. Nad njom je natpis. Slova su ujednačena oblika, nema kratica, umetnutih i spojenih slova. Urezi su srednje duboki, tako da imaju pravilno klesane trokutaste završetke. Najgornje polje je ukrašeno nalijevo nagnutim kukama koje imaju glatku stabljiku, bez prutova, s trostrukim zavjerm. Kuke su klesane u dubokom reljefu. Od natpisa je sačuvan dio:

... PECCATUR UNA CUM CONIUGE M[EA] ...

Natpis je, sudeći po odsječku luka, bio dugačak, a ostale su samo riječi: »grešnik zajedno s ženom mojom«. Ostatak slova ispred prve riječi je početak zaobljenja gore, pa se može pretpostaviti slovo S. Tada bi to mogao biti završetak imena ili možda nekog drugog svojstva kojim se darovatelj htio prikazati: *indignus*. Iza posljednjeg čitavog slova M sačuvano je deblo jednog oštećenog, ali nije moguće razabrati koliko je uspravno, a koliko koso. Stoga neće biti suviše nevjerovatna pretpostavka ako se ova riječ dopuni u *mea*, kako imaju mnogi natpisi iza *coniuge*. Tako ostaje manja vjerojatnost da koso deblo oštećenoga slova dokazuje ime *Ma* ...

Nekoliko slova natpisa ističe se izgledom. A ima naglašen trokutasti završetak na vrhu i isto tako trokutastu srednju crticu kao niz zadarskih natpisa (1, 13, 17, 19) i splitski (4a, 26). C je dosta otvoreno. G ima oblik sličan natpisima u Splitu (25, 27, Sv. Stjepan-veći). Za slovo O ne bi se moglo naći poredbe među zadarskim i splitskim natpisima, jer zadarski (12) nije posve sličan ovom trogirskom u sjecištu kosih crta.

Često osobe na natpisima sebe ili svoje tijelo nazivaju grešnim. Mnogi od njih su svećenici, a svjetovnjaka je malo. Muž Marinin u Zadru (6) sebe naziva grešnikom, a splitski prior Petar (27) svoje tijelo grešnim. Natpis na sarkofagu Andreacija i njegove žene Marije u Kotoru naziva pokojnike grešnicima. Njima se evo pridružuje i ovaj Trogirčanin nama nepoznatoga imena.

Mišljenja sam da se po vrsnoći izrade ovom luku oltarne pregrade može odrediti vrijeme u prvoj polovini 9. stoljeća.

3. ULOMAK LUKA OLTARNE PREGRADE U MUZEJU GRADA TROGIRA

(sada u klastru dominikanskog samostana; tab. III, sl. 1, 2).

Podrijetlo nepoznato. Visina 16 cm, dužina 21,5 cm, širina 13,5 cm, visina natpisnog polja 6,5 cm, visina jednog slova 4,5 cm. Broj 25 u popisu muzejske građe.

Površina ovog malog ulomka luka podijeljena je na dva polja. U donjem je natpis, a u gornjem su bile kuke nagnute nalijevo. Od njih je sačuvan samo donji dio dvoprutih stabljika. Kuke su oštećene i još neočišćene od žbuke. Na ulomku se ističu samo slova duboko koso udubljena i s trokutastim završeci-

¹⁷ M. Ivanišević, o. c., 970 (izvor 11) i 991 (izvor 42).

ma, koja su veoma vješto klesana. Sačuvani dio natpisa pokazuje samo jednu nesumnjivu riječ:

... [SANC]TORUM ...

Spojena slova *UM* ima splitski natpis (3) i onaj veći iz Sv. Stjepana. Nije moguće vremenski odrediti ovaj natpis.

4. ULOMAK GREDE OLTARNE PREGRADE U MUZEJU GRADA TROGIRA

(sada u klasturu dominikanskog samostana; tab. IV, sl. 1, 2).

Podrijetlo nije sigurno, ali je vjerojatno iz stolne crkve. Visina 21 cm, dužina 39 cm, širina 11 cm, visina natpisnog polja 10 cm, visina jednog slova 2,5 cm. Broj 24 u popisu muzejske građe. Čitanje natpisa spomenuto u mom radu.¹⁷

Greda je po visini podijeljena na tri polja. Na donjem je u dva reda sačuvan dio natpisa. Srednje ima ukras arkada polukružnog luka. Plitko uklesani dijelovi stupova arkada toliko su istrošeni da se ne može vidjeti koliko je prutova ili ureza tvorilo lukove, a od stabljika na stupovima ostali su samo tragovi trokutastih listića na spojevima lukova. Skošeni rub dijeli ovaj ukras od kuka na gornjem dijelu. Kuke su nagnute nalijevo i slično kao na arkadama izgubio se na njima svaki trag stabljike i zavoja. Možda se može iznijeti i pretpostavka suprotna zaključku o oštećenosti kao uzroku ovakvog izgleda: greda je bila veoma priprosto klesana, tako da su ukrasi samo nevjšto, plošno naznačeni, a nisu reljefno klesani. Takvom zaključku mogao bi posvjedočiti izgled natpisa, koji usprkos oštećenjima reljefne površine gornjih ukrasa nije izgubio ureze slova.

Slova natpisa su nejednake visine i neujednačeno su poredana po smjeru svoga reda, što doista potvrđuje manjak klesarske vještine. Natpis je sačuvan djelomično u dva reda, ali toliko da se neke bitne odrednice njegova sadržaja mogu razumjeti. Vjerojatno je zavjet čovjeka koji je uz svoje ime dodao sina Pavla i možda ženu (početno *C*), a sve je to učinjeno na čast svetoga Lovre. Stoga je posve razumljivo pretpostaviti da je natpis bio u njegovoj crkvi.

... [FILI]O MEO PAULO ET C ... | ... S ET S(AN)C(T)I LAUREN[TII] ...

Dopuna sačuvanih riječi u prvom redu »sinom mojim Pavlom i« je dvojaka. Prva riječ nije sporna. Posljednje slovo *C* se može dopuniti kao *coniuge*, što je u natpisima obično, ali može biti i ime drugoga sina. Dopuna riječi u drugom redu »i svetoga Lovre« je sigurna jer ime sveca nije moguće drukčije čitati. Prvo slovo toga reda je nesumnjivo, ali je nejasno što je ostalo ispred njega sačuvano: je li to ostatak jedne donje poprečne crtice i jedan sitni trag gornje ili je to oštećenje na kamenu.

Slova imaju naglašene udubine završetaka. Premda su istrošena i neujednačena, možda se može ukazati na neke njihove značajke. *A* ima udubinu na vrhu i trokutastu srednju crticu, ali takvo je na natpisima često, pa ga neću uspoređivati. Slovo *U* je približno slično splitskima (3, 30), iako su razlike u obradi natpisa velike. Za *U* općenito je zanimljivo zapaziti da ga zadarski natpisi nemaju.

Pretpostavljam da je greda klesana u vremenu oko sredine 10. stoljeća.

5. ULOMAK GREDE OLTARNE PREGRADE U MUZEJU GRADA TROGIRA

(sada u klastru dominikanskog samostana; tab. V, sl. 1, 2).

Podrijetlo nepoznato. Visina 21,5 cm, dužina 40 cm, širina 13,5 cm, visina natpisnog polja 7,5 cm, visina jednog slova 4,5 cm. Broj 26 u popisu muzejske građe.

Greda je po visini podijeljena na tri polja. Na donjem je u jednom redu sačuvan dio natpisa. Srednje ima ukras arkada polukružnog luka i stupova s po jednom stabljikom. Gornji dio arkada je potpuno otučen tako da se ne mogu razabrati dijelovi ukrasa. Od ukrasa na gornjem polju grede sačuvane su troprute stabljike i poneki zavoj nalijevo nagnutih kuka. Stabljike su u srednje dubokom reljefu i računaju se dosta visoko, tako da su na dnu dosta široke. Zavoji se ne mogu odrediti jer su veoma oštećeni, ali izgleda da su prema krupnim stabljikama bili mali.

Slova su izjednačene visine, vitka i znalački poredana. Srednje duboko su urezana, a završeci su im ujednačeno naglašeni. Slovima kao da se htjelo naglasiti svečano obilježje ovoga spomenika, a za uzvrat je poslije bio otučen upravo na mjestu koje je (prema ovom čitanju) pokazivalo vrijeme nastanka tog važnog djela.

... C · FECIT IN CHRISTO AN(NO) ...

Rijedak način posvete: »učini u Kristu godine«. Prvi sačuvani tragovi slova nisu sporni jer posve slične na čitavo sačuvano C. Iza njega je razdjelna točka po sredini, što je još jedan dokaz da je ono posljednje slovo jedne riječi koju nije moguće odgonetnuti. Skraćunica \bar{X} je veoma rijetka na natpisima. Posljednja dva slova su dosta oštećena, tako da su im neka debla ostala samo u tankim tragovima. U tim urezima vidim spojena slova AN i crticu kraćenja iznad njih, i čitam *an(no)* ili *an(norum)*. Kada bi se odbacilo koso deblo i srednja crtica slova A i spojna crtica slova N kao naknadni urezi jer su tanji od onih izvornih, moglo bi se crtu kraćenja iznad prvog debela pročitati T, a drugo deblo I. To bi se vezalo uz \bar{X} kao *Christi*, iako je to odista neobično za ovu kraticu, koja se pravilnije skraćuje \overline{XP} ili $\overline{XP\bar{I}}$. Svejedno koje se čitanje prihvati i kako ga se obrazloži, nije sačuvan nastavak natpisa, pa ne znamo niti godinu (ako je to ona bila), niti što drugo iz natpisa. Spojena slova AN nisu poznata među zadarskim i splitskim natpisima.

Nije moguće odrediti vrijeme ovoga natpisa, ali bi se moglo pretpostaviti da je to bilo kroz 10. stoljeće.

6. DIO NADVRATNIKA U MUZEJU GRADA TROGIRA

(sada u klastru dominikanskog samostana; tab. VI, sl. 1, 2).

Podrijetlo nepoznato. Visina 13,5 cm, dužina 50 cm, širina 11 cm, visina jednog slova 5 cm. Broj 37 u popisu muzejske građe.

Na nadvratniku je uklesan samo natpis u dva reda. Slova su vitka, ali nejednake visine. Iz smjera prvog reda izmaknuto je U, a iz drugoga X. Duboko su klesana kosim urezima i završavaju pravilnim trokutastim završecima. Pokazuju i vrsnoću klesanja i htijenje likovnog izražavanja njihovim oblikom i međusobnim odnosima.

U sačuvana dva reda je posljednja trećina natpisa, jer je od kraja natpisa do ruba kamena tolika površina da bi na njoj klesar bio nastavio natpis svojim uobičajenim razmakom između slova, da je natpisa dalje bilo.

... [P]LENI SUN CELL ET | ... EXCELSI BENEDEC

Sadržaj natpisa je dio pohvalnica iz Starog (Izaija, 6, 3 i Psalam 117, 26) i Novog zavjeta (Otkrivenje, 4, 8 i Matej, 21, 9; Marko 11, 10; Luka, 19, 38) pretočen u dio rimskoga kanona mise *Sanctus*:¹⁸ »puna su nebesa i ... visini. Blagoslovljen.« Sadržaj je poznat, ali je od natpisa sačuvano toliko da riječi iz nestalog dijela nije moguće sigurno odrediti.

Slova su bez kratica i spajanja. Među njima su neka izgledom zanimljivija. *D* u obliku istokračnog trokuta nije poznato na zadarskim i splitskim natpisima. *N* sa svojom povijenom spojnom crtom i *S* nagnuto na desnu stranu su neobični i nema ih sličnih po tim značajkama među promatranim natpisima. *U* je najbliži onom na splitskom (26), i to ističem kako bih potvrdio pripadnost natpisa vremenu koje se ovdje pretpostavlja. Slovo *X* je također nagnuto nadesno i takvoga nema u Zadru i Splitu.

Iako nije dobro određivati vrijeme ovog natpisa prije šire epigrafske poredbe, a posebno bez jezikoslovnog proučavanja, ipak predlažem da to bude naglašeno kasno doba, 11. stoljeće.

7. DIO DOVRATNIKA U MUZEJU GRADA TROGIRA

(sada u klosturu dominikanskog samostana; tab. VII, sl. 1, 2).

Podrijetlo nepoznato. Mjere su dane u pretpostavci da greda stoji uspravno: visina 49 cm, dužina 23,5 cm, širina 11 cm, visina jednog slova 4,5 cm (izrazito visokog slova 5,5 cm). Broj 27 u popisu muzejske građe. Čitanje natpisa spomenuto u mom radu.¹⁷

Kamenu ovako obrađenom teško je odrediti namjenu drukčije nego da je lijevi dovratnik na kojem je darovatelj Stjepan uklesao natpis usporedo s visinom grede. To je doista neobično, ali bi bilo isto tako kad bi se pretpostavilo da je to dio praga vratiju, jer bi tada natpis bio odveć nisko, do zemlje, teško uočljiv.

Sačuvan je samo početak natpisa:

EGO STEFANUS ...

Slova su nejednolika, plitko uklesana i imaju trokutaste završetke. *A* je bez srednje crtice kao na splitskom natpisu (13). *G* je slično zadarskim (2, 6) i čitavom nizu, gotovo svima splitskima. *O* je slično zadarskim (1, 9, 14) i splitskim natpisima (20, 22, Sv. Stjepan-manji), iako im je vrsnoća izrade različita od ovog trogirskog.

Pretpostavljam da je nastao u vremenu oko sredine 10. stoljeća.

¹⁸ Pojediniosti se mogu naći u liturgijskim priručnicima: *M. Righetti, La Messa*, Milano 1966, 366–368 (*Manuale di Storia Liturgica*, III) ili *A.-G. Martimort* i suradnici (na talijanski preveo skup prevodilaca), *La Chiesa in preghiera*, Roma 1966, 433–435.

8. ULOMAK KAMENE GREDE UZIDAN U JUŽNI ZID KUĆE
U RIBARSKOJ ULICI 8

(tab. VIII, sl. 1, 2).

Podrijetlo nepoznato. Visina 20,5 cm, dužina 49 cm, visina natpisnog polja 7 cm, visina jednog slova 4,5 cm.

Greda je podijeljena na dva dijela po visini. U donjem je natpis, a u gornjem niz kuka. Nagnute su nalijevo, dvopruta stabljika im se račva pri dnu, a zavoj je trostruk. Ispod i iznad natpisa je urezana ravna crta. Kamen je veoma oštećen, tako da je natpis jedva čitljiv. Sigurno se čita:

... CONST ...

Možda je posljednje sačuvano slovo A, ako je suditi po tragovima oštećenja. Nije moguće odrediti vrijeme ovoga ulomka.

Dokumentacija svih natpisa izrađena je u splitskom Zavodu za zaštitu spomenika kulture: fotografije Zvonimir Buljević, crteži Nenad Ivanišević.

Résumé

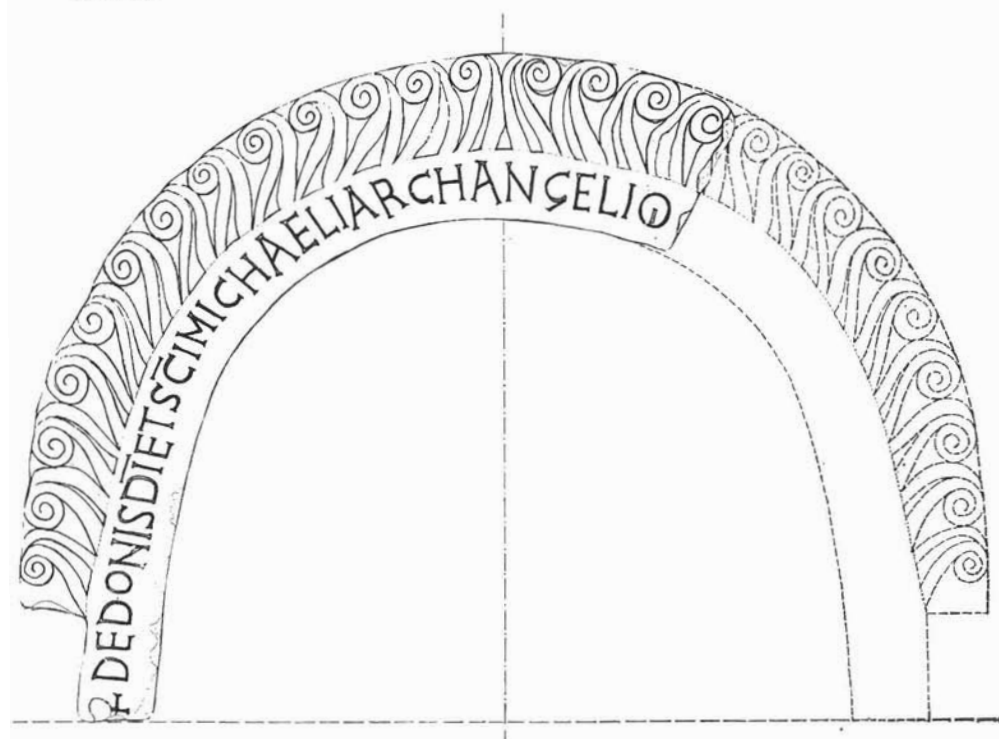
INSCRIPTIONS LATINES NON PUBLIÉES DE TROGIR

Depuis l'année 1891 — lorsque fut sérieusement étudiée la première inscription — jusqu'en 1981 — lorsque fut trouvé le fragment de fronton de chancel avec quelques lettres endommagées, on connaît, à Trogir, quatorze inscriptions latines sur pierre, du haut Moyen Age. Une seule d'entre elles s'est conservée en entier et l'une d'elle peut se compléter, de sorte qu'on peut la considérer comme entière. Les autres ne sont que des parties plus ou moins grandes. Huit inscriptions sont ici publiées pour la première fois, bien qu'elles aient toutes été découvertes il y a longtemps, et, pour la plupart nous en ignorons l'époque et le lieu de trouvaille.

L'auteur énumère aussi les inscriptions déjà étudiées, mais dans sa propre leçon, car il a préparé la publication de toutes les inscriptions de Trogir. Dans l'église Sv. Martin (St-Martin) — consacrée, depuis le XVIIe s., au culte de Sv. Barbara — (Ste-Barbe) se trouvent deux inscriptions complètes et une spolia. Sur le linteau: [In] nomine D(omi)ni ego Maius prior una cu(m) cognatu meo Petrus cogitavimus p(ro) remedi(u)m an(ime) n(ost)re unc . te(m)plu(m) . c(on) . struere . Longue barre de pierre que l'auteur suppose s'être trouvée devant l'autel, scellée dans les murs latéraux de l'abside: + Quiq(ue) . cupitis iam nosse restaurator operis . Petrus nuncupatur eius uxor Dabriça . ad onorem tanti patris que hic consecrati sunt . primi. La spolia dans la corniche de l'abside contient les lettres: ... arcama ... Un fragment de sarcophage trouvé vers 1894 — maintenant au Musée archéologique de Split — contient une partie d'inscription: ... o ... e mei | ... et VIII . s(an)c(t)i patri | ... bus q(ui) in const | [i]mperatorem ut | a amplius ad po | ... itu patiatu(r) | [at] que laici orate pro me Paulus. Un fragment d'arc, perdu, portait une partie d'inscription: ... ego procon[sul] ... Sur un fragment de fronton de chancel, découvert en 1981 se trouvent les lettres endommagées: ... epa ...

Les inscriptions qui sont étudiées ici pour la première fois (sous les nos 1—8, pl. I—VII) sont conservées au Musée de la Ville de Trogir (nos 1, 3, 4, 5, 6, 7) et au Musée des Monuments archéologiques croates de Split (no 2), l'une d'elles (no 8) est une spolia.

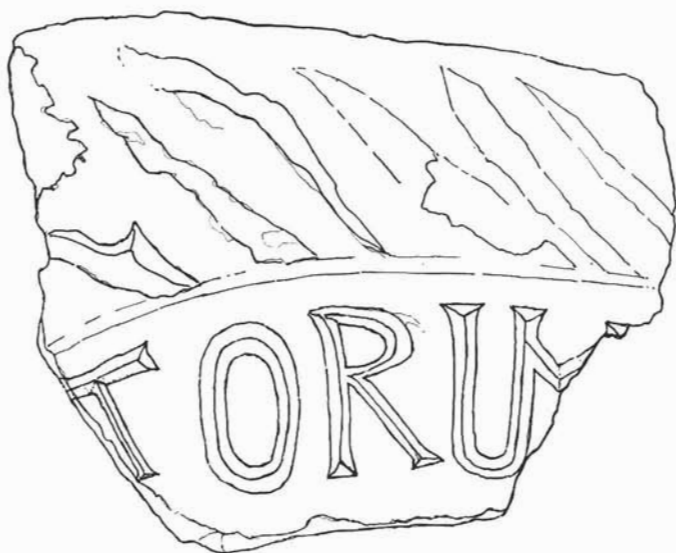
L'inscription no 1 (découverte vers 1967) est une partie de l'arc de chancel qui se trouvait vraisemblablement dans l'église Sv. Mihovil (St-Michel) car ce saint est mentionné dans la dédicace. L'inscription est importante à cause de la formule *de donis Dei* et l'on suppose qu'elle a été composée très tôt, peut-être même dans la

Sl. 1. i 2. Dio luka oltarne pregrade u Muzeju grada Trogira

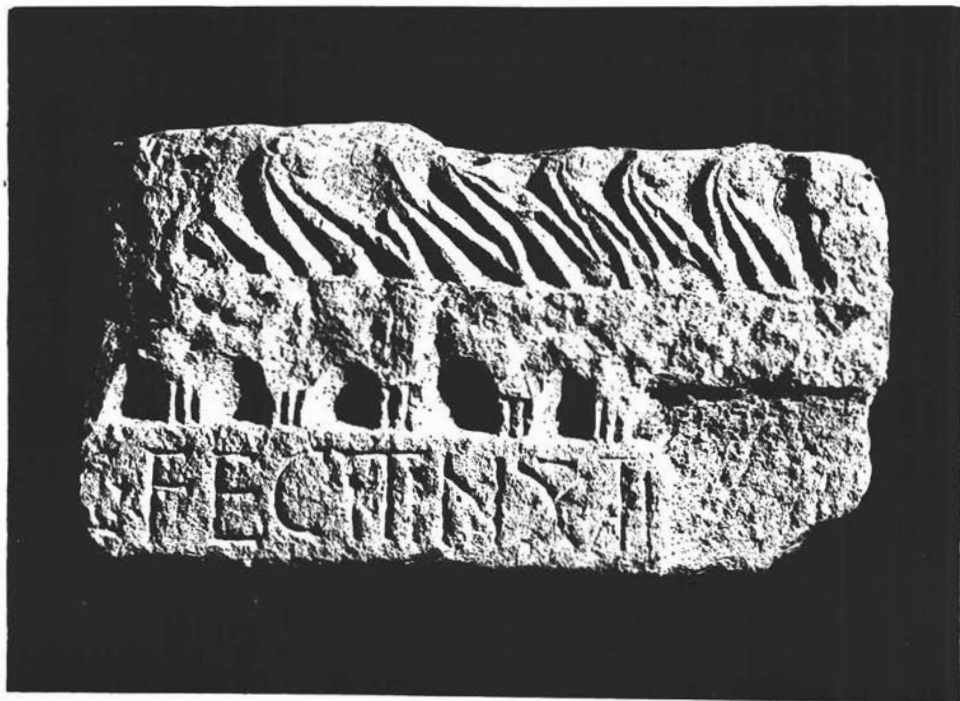
Sl. 1. i 2. Ulomak luka oltarne pregrade u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika

Sl. 1. i 2. Ulomak luka oltarne pregrade u Muzeju grada Trogira

Sl. 1. i 2. Ulomak grede oltarne pregrade u Muzeju grada Trogira

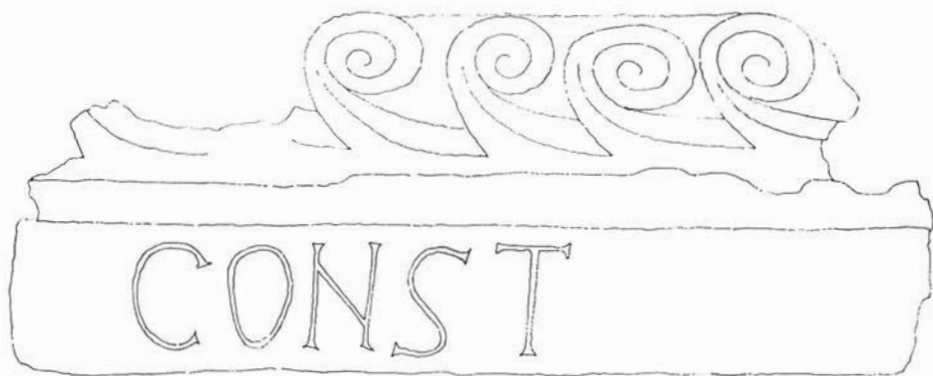
Sl. 1. i 2. Ulomak grede oltarne pregrade u Muzeju grada Trogira

Sl. 1. i 2. Dio nadvratnika u Muzeju grada Trogira

Sl. 1. i 2. Dio dovratnika u Muzeju grada Trogira

Sl. 1. i 2. Ulomak kamene grede uzidan u južni zid kuće u Ribarskoj ulici 8

première moitié du IXe s. L'inscription no 2 découverte vers 1967, à proximité de la ville est un fragment de l'arc de chancel, avec dédicace sur un laïc et sa femme. D'après l'exécution de qualité on présume aussi la première moitié du IXe s. L'inscription no 3 est un très petit fragment d'arc de chancel. L'auteur fait remarquer le nombre relativement élevé d'arcs de différents chancels et émet la thèse qu'ils se trouvaient dans des églises à plan circulaire. Une telle église — archéologiquement attestée — était, à Trogir, celle de Sv. Marija (Ste-Marie), du côté méridional de la place principale. L'inscription no 4 est un fragment d'architrave de chancel et provient vraisemblablement de la cathédrale car elle mentionne Sv. Lovre (St-Laurent), auquel la cathédrale est dédiée. L'inscription no 5 est également un fragment en pierre de chancel et est important à cause de la formule: *fecit in Christo*. Toutes ces inscriptions ont été gravées avec une ornementation d'entrelacs caractéristique pour le haut Moyen Age: crochets, arcades et entrelacs. Deux inscriptions sont sans ornementation: le no 6, qui forme le linteau avec les paroles de l'hymne du *Sanctus*, et le no 7, qui appartient au montant gauche, avec début d'inscription dont n'est resté que le nom de *Stefanus*. La dernière inscription est une spolia sur laquelle ne se sont conservées que des lettres sans signification particulière.

La plupart des inscriptions ne possèdent pas d'éléments de datation et on ne peut que supposer qu'elles remontent aux Xe s. (nos 4 et 5) et XIe s. (no 6).

L'auteur fait une comparaison épigraphique avec les inscriptions de Zadar (Petricoli, 1962) et de Split (Rapanić, 1971), car ce sont les seules à avoir été systématiquement traitées.